

Гайдай С. В. Дем'яненко С. О. Наукова та науково-методична діяльність професора Людмили Леонідівни Малишевої. В статті розглянутий науковий та науково-методичний доробок Л. Л. Малишевої, представлені основні напрямки її діяльності та наукові результати.

Ключові слова: геохімія ландшафтів, ландшафтно-геохімічний аналіз території, геохімічна класифікація ландшафтів, ландшафтно-геохімічна карта України, геоекологічний моніторинг АЕС.

Gayday S., Demyanenko S. Scientific and methodological activities professor Lyudmila Malisheva. In the article the scientific and methodological improvements Lyudmila Malysheva presented the main directions of its activities and research results.

Keywords: geochemistry landscape, landscape-geochemical analysis of the territory, geochemical classification landscapes, landscape-geochemical map Ukraine, geoeological monitoring NPP.

Гайдай С. В. Дем'яненко С. А. Научная и научно-методическая деятельность профессора Людмилы Леонидовны Малышевой. В статье представлен научный и научно-методический вклад Л. Л. Малышевой, основные направления ее деятельности и научные результаты.

Ключевые слова: геохимия ландшафтов, ландшафтно-геохимический анализ территории, геохимическая классификация ландшафтов, ландшафтно-геохимическая карта Украины, геоэкологический мониторинг АЭС.

Надійшла до редколегії 31.08.2015

УДК 911.9

Олішевська Ю. А.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ

Ключові слова: конструктивна географія, конструктивно-географічні дослідження, природокористування

Постановка проблеми. Не дивлячись на довготривале використання в географічній літературі термінів «конструктивна географія», «конструктивно-географічні дослідження» й «конструктивно-географічний підхід», на жаль на сьогодні не визначено єдиного усталеного розуміння такого поняття як «конструктивна географія». Й досі тривають наукові дискусії пов'язані з необхідністю відокремлення двох ключових понять «конструктивна географія» й «прикладна географія».

Інтенсивний розвиток конструктивно-географічних досліджень на початку 90-х років ХХ ст. сприяв виникненню наукової спеціальності 11.00.11- конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів й формуванню кафедри конструктивної географії і картографії у Львівському національному університеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конструктивно-географічні дослідження проводяться на базі провідних університетів нашої держави, й зокрема на географічному факультеті Київського національного університету. Теоретичні основи конструктивно-географічних

досліджень висвітлені у роботах О.М. Маринича, П.Г. Шищенко, В.М. Петліна, Г.І Денисика та ін. Науковий пошук вирішення складних питань тривалого нерационального використання території нашої держави зумовив розвиток конструктивно-географічних досліджень як на національному так і на регіональному та локальному рівнях (К.К. Кір'янова, О.Ю. Дмитрук, С.І. Уліганець, В.О. Фесюк та ін.)

Мета статті – аналіз розвитку конструктивно-географічних досліджень від початку використання терміну «конструктивна географія» в науковій літературі до сучасного етапу.

Виклад основного матеріалу. Власне конструктивно-географічні дослідження беруть свій початок з роботи І.П. Герасимова «Конструктивна географія: цілі, методи, результати», де автор запропонував визначення нового географічного напрямку досліджень. Згодом І.П. Герасимов продовжив роботу над обґрунтуванням конструктивно-географічного напрямку досліджень й опублікував роботу «Радянська конструктивна географія. Завдання, підходи, результати» [2].

Багато з українських учених корифеїв географії проводили різнопланові дослідження з ландшафтно-екологічного, еколого-географічного, геоекологічного ландшафтно-геохімічного, ландшафтно-урбанізаційного та власне конструктивно-географічного напрямів досліджень.

Дослідження природного середовища та проблем природокористування завжди було пріоритетним напрямом географічних досліджень. З часу виникнення самого терміну «конструктивна географія її завдання полягали у «практичній розробці складних та взаємопов'язаних проблем подальшої раціональної експлуатації природних ресурсів...» [1, с.17]

Теорія і методологія конструктивної географії й донині залишається на стадії формування й потребує детального дослідження й обґрунтування. Значною мірою складність становлення теоретичних і методологічних основ полягає у складності й поліструктурності як об'єкту дослідження так і методичних прийомів і методів, які використовують в процесі конструктивно-географічних досліджень.

Суть конструктивного методу полягає у застосуванні вже запропонованих наукових теорій і методів до вирішення конкретних завдань на практиці.

Науковий підхід вважається конструктивним лише в тому випадку, коли визначено просторово-часову організацію об'єкта дослідження, проаналізовано взаємовплив між компонентами геосистем або геотехсистем (геоекосистем) й розроблено заходи щодо оптимізації їх подальшого функціонування.

Як зазначає В.М. Петлін [10] конструктивно-географічна організація території – це взаємопов'язана сукупність реальних закономірних просторово-часових взаємовідношень між наявними територіальними системами представленими у вигляді конструктивних (модельних) результатів із метою раціонального природокористування на фоні збереження генеральної мети – забезпечення відповідній ділянці ландшафтної сфери гармонійного функціонування.

Цілком логічно впливає твердження про те, що «Натуральні геокомпоненти й натуральні ландшафтні комплекси перебудовувати або конструювати не варто, їх необхідно заповідати, а конструювати необхідно змінити чи невдало

антропогенізовані та занедбані антропогенні геокомпоненти» [3, с.15]. Г. І. Денисик пропонує наступне трактування об'єкту сучасної конструктивної географії - невдало антропогенізовані та антропогенні геокомпоненти, структура і властивості яких потребують обґрунтованої реконструкції [3].

Проаналізувавши тематику дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.11 конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів за період з 2000-2015 рр. на основі аналізу каталогу авторефератів дисертацій Наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського можна стверджувати, що в сучасних конструктивно-географічних дослідженнях прослідковується еколого-географічний або геоекологічний аспект, ландшафтно-екологічний, урбанізаційно-ландшафтознавчий та власне формується поняття «конструктивно-географічний аналіз» стосовно природних чи природно-антропогенних систем.

Здебільшого конструктивно-географічний аналіз території передбачає розробку алгоритму конструктивно-географічних досліджень та визначення ключових блоків (етапів дослідження). Методологічною основою конструктивно-географічних досліджень виступають системний та комплексний підходи, що забезпечують планомірність та послідовність дослідження природних та антропогенних факторів розвитку певної території.

В проблематиці конструктивно-географічних досліджень розв'язуються декілька соціально важливих завдань.

Збільшення ступеню й масштабів антропогенного впливу на природне середовище зумовлюють розвиток активної наукової роботи стосовно визначення й контролю за взаємодією «природа-людина» та її наслідками (стан здоров'я населення, нормування антропогенних навантажень, природний, геоекологічний потенціали території, стійкість геосистем до антропогенних навантажень).

Крім того, тривала трансформація ландшафтів в результаті інтенсивного й здебільшого нераціонального використання природних ресурсів спонукає до розробки принципів й методів комплексних (геоекологічних) прогнозів. Ключовим є саме комплексний підхід до розв'язання

таких складних задач як прогноз, оскільки неприпустимим є обмеження лише галузевими прогнозами типу прогноз зміни структури землекористування, водокористування, лісокористування, рекреаційного використання тощо.

У процесі конструктивно-географічних досліджень проводиться визначення закономірностей формування й розвитку складних територіальних систем «природа-людина-техніка» які, з одного боку, забезпечують підвищення продуктивності систем, розвиток продуктивних сил в інтересах постійно зростаючих потреб населення. З іншого боку, спрямовані на вирішення завдань по оптимізації взаємодії між компонентами територіальних систем типу «природа-людина-техніка».

Полікомпонентність та поліструктурність об'єкту дослідження спричиняє широке використання понять «геосистема», «геотехсистема», «геоекосистема», «антропогенні ландшафти» та ін.

Використання антропоцентричного підходу забезпечує розгляд природи як середовища існування людини, яка здатна керувати геосистемою виходячи з власних здебільшого егоцентричних інтересів. Однак, не дивлячись на всю «могутність людини» з новими технологіями й науково-технічними новаціями вона все таки залишається складовою геоекосистем, що підпорядковується загальним природним законам і закономірностям, хоча зрозуміло є активним компонентом, який спроможний впливати або навіть спричиняти тривалі зміни природи як такої.

Протягом останніх десятиліть чітко зростає необхідність вирішення задач оптимізації взаємодії «людина-природа» як на локальному чи регіональному так і на глобальному рівні.

Характерною особливістю конструктивно-географічних досліджень є намагання поєднати використання природних ресурсів з їх відновленням, заповіданням та гармонійним перетворенням.

Формування конструктивного напрямку географічних досліджень діалектично забезпечує ліквідацію протиріч між теоретичними й прикладними дослідженнями як своєрідної форми прояву поєднання теорії й практики в сучасних географічних дослідженнях.

В тривалих наукових пошуках географів прослідковується декілька поглядів щодо

віднесення конструктивно-географічних досліджень до відособленого наукового дослідження чи науки (І. П. Герасимов, В. М. Петлін) або використання конструктивно-географічного напрямку (підходу) до географічних досліджень (О. М. Маринич). Однак, не дивлячись на це, завжди завдання, які необхідно вирішити в процесі конструктивно-географічного дослідження були досить об'ємними й підпорядковувались комплексному та системному підходам.

Так, зокрема, О. М. Маринич визначив шість основних завдань конструктивно-географічних досліджень [6]. Провідними із них є всебічне вивчення взаємозв'язків компонентів природи і природно-територіальних комплексів, пізнання їх історії розвитку, походження, властивостей, закономірностей формування і змін під впливом природних процесів та антропогенних чинників у кожному природно-господарському регіоні; розробка географічних прогнозів змін екологічного стану та підготовка пропозицій та схем по раціональному природокористуванню в кожному регіоні.

Для сучасного етапу розвитку географічних досліджень притаманним є існуванням двох ключових процесів диференціації та інтеграції як у сфері використання методів аналізу та обробки вихідної інформації так й формулюванні наукових результатів дослідження.

Тривале проведення конструктивно-географічних досліджень лише підкреслює можливість виокремлення конструктивної географії як науки. Від часу свого виникнення й до сьогодні, завдання конструктивно-географічних досліджень полягають у наступному:

- розробка наукових прогнозів визначення потреб господарства в природних ресурсах, подальше їх виявлення та раціональне використання;
- вивчення передумов виникнення стихійних природних явищ, їх аналіз та розробка ефективних методів захисту від негативних впливів;
- забезпечення раціонального природокористування й пошук оптимально ефективного розміщення виробництва;
- нормування антропогенного навантаження на географічне середовище;
- функціональне зонування або районування на основі комплексного аналізу та оцінки території.

Актуальність розробки оптимізаційних основ конструктивно-географічного спрямування полягає у врахуванні головних системоформуючих чинників як природного так і антропогенного походження. Такий комплексний підхід забезпечує максимальну ефективність розроблених оптимізаційних заходів щодо різних видів природокористування.

Висновки. Дослідженням навколишнього середовища в різних аспектах займаються як природничі так й суспільні науки. Однак в полі зору географії провідна роль належить дослідженню географічної оболонки та її складових. Для сучасного етапу розвитку географічних досліджень притаманним є існування двох ключових

процесів диференціації та інтеграції. Конструктивна географія з її багатоаспектними напрямками дослідження потребує чіткого розмежування об'єктно-предметного поля досліджень й визначення власних конструктивно-географічних методів. Без реалізації цього складного, але необхідного завдання ми не можемо стверджувати, що на сьогодні існує конструктивна географія як наука, бо немає беззаперечних атрибутів такої науки. Однак інтенсивний розвиток конструктивно-географічних досліджень протягом останнього десятиліття підтверджує доцільність її існування не дивлячись на дещо недостатнє теоретичне обґрунтування

Список літератури

1. Герасимов И. П. Конструктивная география: цели, методы, результаты / И. П. Герасимов // Изв. Всесоюзного географ. Общества. – 1966. – Вып. 5. – С. 16-23.
2. Герасимов И. П. Советская конструктивная география / И. П. Герасимов. – М. : Наука, 1976. – 208 с.
3. Денисик Г. І. Роздуми про конструктивну географію в Україні / Г. І. Денисик // Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи : Матеріали доп. Всеукр. наук. конф., присвяченої 15-річчю Кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 14-16 травня 2015). – Львів, 2015. – С. 12-15.
4. Дмитрук О. Ю. Ландшафтно-урбанізаційні системи України : автореф. дис. ...д-ра геогр. наук : 11.00.11 / Дмитрук О.Ю. – К., 2005. – 39 с.
5. Кір'янова К. К. Методика регіонального конструктивно-географічного аналізу водогосподарського комплексу: автореф. дис. ...канд. геогр. наук: 11.00.11 / Кір'янова К. К. – К., 2003. – 19 с.
6. Маринич А. М. Конструктивно-географические исследования региональных проблем природопользования в Украинской ССР / А. М. Маринич // Изв. АН СССР. Сер. Геогр. – 1982. – № 6. – С. 49-52.
7. Петлін В. М. Конструктивна географія / В. М. Петлін. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Ів. Франка, 2010. – 544 с.
8. Уліганець С. І. Конструктивно-географічний аналіз ландшафтно-рекреаційних систем (на прикладі Закарпатської області) : автореф. дис. ...канд. геогр. наук : 11.00.11 / Уліганець С.І. – К., 2007. – 20 с.
9. Фесюк В.О. Конструктивно-географічні засади формування і розвитку великих урбоекосистем Північно-Західної України: автореф. дис. д-ра. геогр. наук: 11.00.11 / Фесюк В. О. – Львів, 2008. – 32 с.
10. Петлін В. М. Конструктивно-географічна організація території / В. М. Петлін // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Серія I : Географія. – 2010. – №7. – С. 24-28.
11. <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/> - каталог авторефератів дисертацій Наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського - [Електронний ресурс].

Олішевська Ю. А. Конструктивно-географічні дослідження: історія виникнення та сучасні завдання. Викладено аналіз історії розвитку конструктивно-географічних досліджень та власне конструктивної географії. Визначено основні наукові напрями та завдання на сучасному етапі розвитку конструктивно-географічних досліджень.

Ключові слова: конструктивна географія, конструктивно-географічні дослідження, природокористування.

Olishevskaya Y. The Constructive geographical researches: history of developing and current task. The history of developing the constructive geographical researches and constructive geography was outlined. The main scientific ways and task on the modern phase of developing was defined.

Keywords: constructive geography, constructive geographical researches, use of natural resources.

Олишевская Ю. А. Конструктивно-географические исследования: история возникновения и современные задачи. Изложено анализ истории развития конструктивно-географических исследований и собственно конструктивной географии. Определены основные научные направления и задачи на современном этапе развития конструктивно-географических исследований.

Ключевые слова: конструктивная география, конструктивно-географические исследования, природопользование.

Надійшла до редколегії 16.09.2015